

ARAŞTIRMA**TÜRK BASININDA 1995-1996 YILLARINDA
YER ALAN SAĞLIK HABERLERİNİN
DEĞERLENDİRİLMESİ**

Yavuz DİZDAR*

ÖZET

DÜNYA Gazetesi "Sağlık ve Ekonomi" Servisi'ne Ajans Press Basın Takip ve Kupür Toplama Merkezi tarafından Ağustos 1995 - Temmuz 1996 tarihleri arasında iletilen toplam 5058 sağlıkla ilgili kupür değerlendirilmeye alındı. Haberlerin değerlendirilmesi tek bir gözlemci tarafından deskriptif olarak yapıldı, haber içeriğinin kapsamı tıbbi açıdan değerlendirildi. Sağlık kupürleri içeriklerine göre tanıtım haberleri % 4, aktüel sağlık haberleri %32, bilgilendirme amaçlı sağlık haberleri %42, kozmetik içerikli sağlık haberleri %3, incelemeler ve dizi yazılar %2, sağlık ekonomisi ve politikasına ilişkin haberler %11 ve köşe yazılan %6 olmak üzere 7 başlık altında toplandı. Değerlendirmede aktüel haberlerin yeterince ayrıntı içermedikleri, sıklıkla sansasyonel yaklaşımda buldukları; bilgilendirme amaçlı yazıların içeriklerinin genellikle yetersiz olduğu; sağlık ekonomisi ve politikasıyla ilgili yazıların ise çoğunlukla kapsamlı ve yeterli oldukları saptandı. Köşe, yazıları ise sıklıkla yetkin olunmayan sağlık konularında doğrudan öneri ve yönlendirmeler içerebilmekteydi. Sağlıkla ilgili kupürden ilaçla ilgili olan 713'ü aktüel haber %28, ilaçlarla ilgili bilgilendirme yazıları %25, ilaç firmaları ve faaliyetleriyle ilgili haberler %14, ilaç ekonomisi haberleri %11, ilaç politikaları ve eczacılıkla ilişkili haberler %15 ve köşe yazıları %9 olmak üzere 6 başlık altında sınıflandırıldı. Aktüel ilaç haberlerinin genellikle rasyonel değerlendirmeden uzak olduğu; bilgilendirme yazılarının kapsamsız oldukları belirlendi. Buna karşın ilaç firmaları, ilaç ekonomisi ve ilaç politikaları konusundaki yazılar genellikle ayrıntılı hazırlanmışlardı.

GİRİŞ VE AMAÇ

Türkiye'de 1980'lerin ortalarında değişim toplumun sağlığa bakışına da yansımış, bireyler sağlıklarına daha çok dikkat eder olmuşlardır. Bir süre öncesine dek sadece eğitim düzeyleriyle ilişkili olan sağlık talebi, günümüzde artık ülkemizde de sağlığın ve kaliteli sağlık hizmetinin herkesin doğal hakkı olduğu şeklinde yorumlanmaktadır. Sağlıklı yaşam kavramı giderek ön plana çıkmaktadır. Bu değişimin etkileri kısa süre içerisinde kendini medyada da göstermiştir. Yaklaşık on yıl öncesine dek ülkemizde sağlık dergisi bulunmazken bugün çok sayıda popüler sağlık dergisi yayınlanmaktadır. Bunun yanı sıra gazeteler ve kadın dergilerinin sağlığa ayırdıkları pay da giderek artmaktadır. Pek çok gazete tıp dünyasıyla işbirliğine giderek sadece sağlık içerikli sayfalar düzenlemekte, kadrolarına sadece sağlık konusunda çalışacak muhabirler katmaktadır.

Batı ülkelerinde halkın sağlık konularında bilgilendirilebilmesi için programlar düzenlenmektedir. Bu programlar ülkemizdeki aksine kampanyalar tarzında değil sürekli programlardır. Sokaklar, metro gibi toplu taşıma araçlarındaki reklam panoları, gazeteler, radyo ve televizyonlar aracılığıyla topluma düzenli ve sürekli bilgi iletilmektedir. Pek çok Batı ülkesinin ulusal hipertansiyon, kolesterol, kanser, AIDS eğitim programları bulunmaktadır. Bu programlar çerçevesinde hem milyonlarca insan sağlık kontrolüne çağırılmakta hem de sağlık konusundaki bilinç artırılmaktadır. Devlet toplumda görülen hastalıkları ve tıptaki gelişmeleri düzenli izlemekte ve ileriye yönelik stratejileri belirlemektedir. Önemli tıp dergilerinde çıkan bilimsel araştırmalar doğrultusunda politikalar yaratılmakta,

*Dr., İstanbul Üniv. Onkoloji Enstitüsü Öğretim Görevlisi, Dünya Gazetesi "Sağlık ve Ekonomi" yazarı

gerekiyorsa toplum uyarılmakta ve yeni doğrultularda yönlendirilmektedir. Bütün bu koruyucu sağlık yaklaşımlarının topluma yansıtılmasında ana görevi medya üstlenmektedir.

Toplumun sağlık konusunda gerek bilimsel gerekse aktüel gereksinimini karşılayacak en önemli unsur medyadır. Medya toplumu gelişmelerden haberdar edecek, aktüel sağlık olaylarını hızlı ve bilimsel doğrular temelinde yansıtacak ve böylelikle toplumun sağlık eğitimini yükseltecektir. Batı ülkelerinde basın sağlık bilgilerinin topluma sunulmasında ne derecede etkin olduğu pek çok çalışma ile gösterilmiştir. Hollanda'da yapılan bir çalışmada toplumun asitretin adlı teratojenik bir ilaç konusunda aydınlatılmasında basının rolü araştırılmıştır. Bu ilacın kullanımından sonra vücuttan atılım süresinin sanıldığı gibi 2 ay olmadığı, ilacın bazı aktif türevlerinin çok daha uzun süre etkili olabilecekleri anlaşılmıştır. Bunun üzerine ilacı kullanan kadınların 2 aylık hamile kalmamaları gereken sürenin 2 yıla uzatılması gerektiği topluma çeşitli yollarla duyurulmuştur. Anket yöntemine dayanan çalışmanın sonuçları değerlendirildiğinde konudan haberi olanların % 35'inin medya aracılığıyla bilgilendiği belirlenmiştir (Sturkenboom, M.C.; 1994:125). Bu konuda verilebilecek diğer örneklerden biri de Aspirin'in viral hastalıklarda kullanıldığında Reye sendromuna yol açabileceğine dair bilimsel bulguların topluma yansıtılmasıdır. Aspirin'in 100 yıllık bir ilaç olmasına karşın Reye sendromu henüz yeni tanınmaktadır. Medya aracılığıyla toplumun uyarılmasının Aspirin kullanımındaki alışkanlıkları değiştirdiği ve olası zararları önlediği bildirilmiştir (Soumerai, S.B.; 1992:155). Basın kanalıyla yapılan öneriler toplumun alışkanlıklarını değiştirmesinde de ciddi etkiler yaratabilmektedir. ABD'de düşük yağ içeren sütlerle ilgili basın aracılığıyla yürütülen bir kampanyanın etkileri incelenmiş; kampanya öncesi %29 olan düşük yağlı süt kullanımının kampanya sonrasında %46'ya çıktığı belirlenmiştir. Bu eyalette tam yağlı süt içenlerin %34.1'i düşük yağlı süte geçerken, kampanyanın söz konusu olmadığı kontrol bölgesindeki artış ise %3.6 olmuştur. Basın aracılı kampanyayla ortaya çıkan artışın 6 ay kadar sürdüğü gözlenmiştir (Reger, B.; 1999:414).

Medya toplumu doğrudan ilgilendiren konularda toplumu bilgilendirmek durumundadır. Bu konuda önemli bir örnek ABD'de başkanlık seçimleri sırasında yaşanmıştır. ABD'de başkan adaylarının sağlık durumlarına ilişkin raporların basına verilmesi geleneği, 1972'de George McGovern'ın yardımcısı Thomas Eagleton'ı depresyon nedeniyle hastanede tedavi görmüş olduğu açıklamalarına dayanarak görevinden almasına dek uzanmaktadır. Son örneklerden biri de 1992 yılında yaşanmıştır. Bill Clinton'un sağlığıyla ilgili bilgilerin özel olduğunu ve ancak Başkan seçildiği takdirde kamuoyuna açıklayacağını söylemesinin ardından The New York Times'da yer alan bir yazıyla, Clinton'un sağlığı konusundaki açıklamalara son 20 yılın liderlerinin gösterdiği duyarlılığı göstermediğini ifade edilmiş gerekli

açıklamaların gelmesi sağlanmıştır (Annas, G.J.; 1995:945).

Ülkemizde ise özelleşmiş sağlık yayınları çok kısıtlıdır, kitap okuma alışkanlığı düşüktür. Bu nedenle toplumun sağlık konusunda bilgilenebilmesi başlıca medya aracılığıyla olmaktadır. Sağlık Projesi Genel Koordinatörlüğü'nün yaptığı "Kitle iletişim araçlarında sağlık haberciliği ve bu araçların halkın bilgilendirilmesinde kullanımı" başlıklı araştırma özellikle televizyon kuruluşlarının sağlıkla ilgili programlara yeterince yer vermediklerini ve halkın eğitiminin artırılmasında medya sayesinde önemli adımlar atılabileceğini vurgulamaktadır (T.C. Sağlık Bakanlığı, 1995). Ülkemizdeki yazılı basında yayınlanan sağlık haberlerinin kantitatif ve kalitatif değerlendirilmesi bir temel veri tabanı oluşturulması için büyük önem taşımaktadır.

GEREÇ VE YÖNTEM

Türk basınında yer alan sağlık ve ilaç haberlerinin içeriklerinin değerlendirilmesi amacıyla DÜNYA Gazetesi "Sağlık ve Ekonomi" Servisi'ne Ajans Press Basın Takip ve Kupür Toplama Merkezi tarafından Ağustos 1995 - Temmuz 1996 tarihleri arasında iletilen toplam 5058 sağlıkla ilgili kupür değerlendirmeye alındı. Sağlık kupürleri içeriklerine göre tanıtım haberleri, aktüel sağlık haberleri, bilgilendirme amaçlı sağlık haberleri, kozmetik içerikli sağlık haberleri, incelemeler ve dizi yazılar, sağlık ekonomisi ve politikasına ilişkin haberler ve köşe yazıları olmak üzere 7 başlık altında toplandı.

İlaçla ilgili olan 713 haber ayrıca değerlendirildi. İlaçla ilişkili kupürler aktüel haber, ilaçlarla ilgili bilgilendirme yazıları, ilaç firmaları ve faaliyetleriyle ilgili haberler, ilaç ekonomisi haberleri, ilaç politikaları ve eczacılıkla ilişkili haberler ve köşe yazıları olmak üzere 6 başlık altında sınıflandırıldı.

Haberlerin değerlendirilmesi birikim ve deneyim tek bir gözlemci tarafından yapıldı. Deskriptif değerlendirmede haber içeriğinin kapsamı dikkate alınarak tıbbi açıdan değerlendirildi. Haberin doğruluğu, kapsamı ve kaynakları dikkate alınarak genelleme yapıldı.

BULGULAR

Sağlık kupürleri içeriklerine göre 216 (%4) tanıtım haberi, 1610 (%32) aktüel sağlık haberi, 2121 (%42) bilgilendirme amaçlı sağlık haberi, 143 (%3) kozmetik içerikli sağlık haberi, 107 (%2) inceleme ve dizi yazı, 550 (% 11) sağlık ekonomisi ve politikasına ilişkin haber ve 311 (%6) köşe yazısı saptandı.

İlaçla ilgili olan 713 haberin değerlendirilmesi sonucunda ise 197 (%28) aktüel haber, 177 (%25) ilaçla ilgili bilgilendirme yazısı, 98 (%14) ilaç firmaları ve faaliyetleriyle ilgili haber, 76 (%11) ilaç ekonomisi haberi, 104 (%15) ilaç politikaları ve eczacılıkla ilişkili haberler ve 61 (%9) köşe yazısı saptandı.

Yazıların kapsamlarına yönelik yapılan değerlendirmede ise şu sonuçlara varıldı:

1. Aktüel haberler yeterince ayrıntı içermemekte, sağlık konularına sıklıkla sansasyonel yaklaşımda bulunmaktadır.
2. Bilgilendirme amaçlı yazıların içerikleri genellikle yetersizdir. Büyük başlıkların altında kapsamsız haberler yer almakta, okuyucunun bilgi düzeyini yükseltmekten uzak kalmaktadır.
3. Sağlık ekonomisi ve politikasıyla ilgili yazıların çoğunlukla kapsamlı ve yeterli oldukları görülmektedir.
4. Köşe yazıları sıklıkla yetkin olunmayan sağlık konularında doğrudan öneri ve yönlendirmeler içerebilmektedir.
5. Yazılı basın sağlık haber kaynaklarının başında bilim adamlarından alınan demeçler ve ajansların geçtikleri haberler yer almaktadır. Bu bağlamda bazı haberler bir gazetede çok geniş yer bulabilirken diğerinde hiç bulunmayabilmektedir. Öte yandan yıllık haber dökümleri incelendiğinde bazı yayın kuruluşlarının bazı doktorlarla organik ilişki içerisinde olduklarını düşündürecek kadar yakın oldukları izlenmektedir.

İlaç haberlerinin kapsamlarının değerlendirilmesinde ise şu sonuçlara varıldı:

1. Aktüel ilaç haberleri genellikle rasyonel değerlendirmeden uzaktır. Yazılar sansasyonel yaklaşım taşımaktadır ve bilimsel temelleri zayıftır.
2. Bilgilendirme yazıları kapsamsızdır.
3. İlaç firmaları, ilaç ekonomisi ve ilaç politikaları konusundaki yazılar genellikle ayrıntılı hazırlanmaktadır.
4. İlaç konusundaki köşe yazılarında ise sıklıkla sansasyonel konular işlenmekte ve konular yazarın yetkinlik sınırını aşan bir üslupla ele alınmaktadır. İncelenen dönem içerisinde köşe yazılarında en sık rastlanan konu "melatonin" olmuştur ve bazı yazarlarca "fazla" sık ve iddialı işlenmiştir.

TARTIŞMA VE YORUM

Sağlık; sosyal, kültürel ve ekonomik unsurlar taşıyan çok yönlü bir kavramdır. Ancak bütün bileşenler içerisinde en önemli öğeyi "bilgi" oluşturmaktadır. Medyanın sağlık konusundaki en önemli görevleri de toplumun sağlık konusundaki genel bilgi düzeyinin yükseltilmesi, bilimsel gelişmelerden haberdar edilmesi, sağlıkla ilgili aktüel olayların izlenmesi ve kamuoyuna yansıtılmasıdır. Oysa ülkemizdeki sağlıkla ilgili haberlerin içerikleri değerlendirildiğinde bu işlevleri yerine getirmekten uzak oldukları görülmektedir. Bu yetersizlikte kuşkusuz sadece medyanın değil, başta resmi otorite olmak üzere sağlık çevrelerinin de payı bulunmaktadır.

Basının haber kaynaklarının ne olduğuna ve kaynak-haber ilişkisine yönelik çalışmalar yapılmıştır. Hollanda'da yürütülen bir çalışmada ilk iki sırada profesyonel tıbbi dergilerin ve üniversitelerin geldiği saptanmıştır. Bu çalışmada üçüncü sırada ise ilaç firmaları gelmektedir. Çalışmacılar ilaç endüstrisinin haber kaynağı olarak oynadığı rolün daha iyi araştırılması gerektiğini vurgulamışlardır (Van Trigt, A.M.; 1994:537). Danimarka'da yapılan bir başka çalışmada ise bilimsel dergilerde ve medyada yer alan ilaç haberleri konularına göre olduklarından hatalı yönlendirmelere neden olabilmektedir. Toplumun sağlık açısından bilgilendirilmesinde içeriğin yeterli olması şarttır.

Basının sağlık haberlerine yaklaşımını konu alan bir çalışma Sağlık Projesi Genel Koordinatörlüğü tarafından ülkemizde yürütülmüştür. Sağlık Genel Koordinatörlüğü Türkiye'nin gelecekteki sağlık politikalarını hazırlamakta, bunun halka duyurulması için de medyanın ön planda ikna edilmesinin çok önemli olduğunu dile getirmektedir. "Basında Sağlık Projesi 1994" başlığı altında yapılan bu araştırmada Sağlık Projesi çalışmalarının basına ne oranda yansıdığı saptanmaya çalışılmıştır. 1994 yılı boyunca 21 gazetede toplam 187 Sağlık Projesi haberi saptanmıştır. Haberlerin %35'i muhabirler tarafından yazılmış, %21'i ajanslardan alınmıştır. Başlık ve metin arasında %73 tutarlılık ve genelde %84 doğru içerik saptanmıştır. Proje Koordinatörlüğü sağlık sektörü ve basın arasında iletişim eksikliği bulunduğunu ve bunun giderilmesiyle düzenli, sürekli, kaliteli, yeterli ve doğru bilgilendirme kanalları oluşturulabileceğini ifade etmektedir (T.C. Sağlık Bakanlığı, 1995). Toplumun genel sağlık açısından bilgilendirilmesinde sağlık gazeteleri konulara daha kapsamlı eğilebilmektedir. Ne var ki bu dergilerin tirajları düşüktür ve hitap ettikleri kesim de zaten sağlığı konusunda yeterince duyarlıdır.

Ülkemizde yapılan bir başka değerlendirmede ise tirajı en yüksek 5 gazetenin 1995 yılında her ayın ilk haftasındaki 772 sağlık yazısı tür, konu, doğruluk derecesi, gazetede kapladığı yer ve fotoğraf içeriği açısından incelenmiştir. Değerlendirmede habere verilen önemin bir göstergesi olan Budd skoru esas alınmıştır. Bu çalışmada sağlıkla ilgili yazılar arasında sayısal olarak günlük haberler ilk sırada bulunmuş, dizi yazıların ise en çok yeri kapladığı saptanmıştır. Bilimsel incelemede ise yazıların içeriklerinin %64 doğru, %6 yanlış ve %26.6 tartışmalı olduğu sonucuna varılmıştır. Sağlık yazılarının içeriği ile Budd skoru arasında ilişki saptanmamıştır (Kayhan Karavuş, M.; 1997:2). Bu araştırma sonuçları araştırmamızın deskriptif sonuçlarıyla uyum içerisinde.

Basının sağlık konusunda bilgi aktardığı bir başka kaynak da okuyucu mektuplarının cevaplandırıldığı sağlık köşeleridir. Genel sağlık bilgilendirmesi kapsamındaki yazılar içerisinde en büyük doğruluk payı ve güvenilirlik bu yazılardadır. Ne var ki yazı sütunları içerisinde doğrudan ve özelleşmiş yönlendirmelerde bulunmak bazen sakıncalar da taşımaktadır. Sağlık gibi kapsamlı bir konuda hastanın birkaç satırlık bilgiyle değerlendirmesi sıklıkla

mümkün değildir. Öte yandan toplum üyelerinin bu sütunları okuyarak verilen bilgileri doğrudan ve hatalı olarak kendi sorunlarıyla özdeşleştirmeleri de söz konusu olabilmektedir. "Hatırlama yanlısaması" (recognition bias) olarak değerlendirilen bu hata yanlış yönelimlere yol açabilmektedir.

ÖNERİLER

Sağlık muhabirleri bilgi kaynaklarını doğru belirlemelidir. Edinilen bilgiler topluma aktarılmadan önce konusunda uzman hekimlere danışılarak görüş alınmalıdır. Ancak danışman seçiminde de olabildiğince dikkatli davranmak ve bilgiye ulaşmada titizlik gösterilmesi gerekmektedir. Basın mensubu danışmanı uzmanla olan iletişimini güçlendirmek durumundadır.

Öte yandan sağlık profesyonelleri de basınla olan ilişkilerini toplum yararını dikkate alarak güçlendirmek durumundadır. Batı ülkelerinde gerçekleştirilen bilimsel etkinliklerde mutlaka basına yönelik geniş özetler hazırlanarak toplumun bilgilene gereksiniminin karşılanmasına çalışılmaktadır. Dahası ulusal sağlık kurumlarının ve otorite konumundaki dergilerin basına yönelik düzenli duyuruları bulunmaktadır. Bu duyurular bütün iletişim yolları kullanılarak bütün haber kanallarına gönderilmekte ve bilginin topluma geri dönüşü sağlanmaktadır. Oysa ülkemizde gerçekleştirilen bilimsel etkinliklerde bu tip duyurular hazırlanması genellikle göz ardı edilmektedir. Bütün kongre ve sempozyum gibi bilimsel etkinliklerde basının önemli gelişmelerden birinci ağızdan haberdar olabilmesi için basın toplantısı gerçekleştirilmeli ya da en azından gelişmelerin geniş özetini içeren topluma uygun bir dille hazırlanmış basın açıklaması oluşturulmalıdır. Sağlık muhabirleri toplantılarda kendilerine yönelik basın duyuruları hazırlanmasını talep etmelidir; meslek odalarının bilimsel kongre düzenleme kurullarına basın bülteni hazırlamaları konusunda zorunluluk getirmeleri de yerinde bir yaklaşım olacaktır.

KAYNAKLAR

Annas, G.J. (1995), The health of the president and presidential candidates. *N Engl J Med* ;333:945-949.

Grilii, R.; Freemantle N; Minozzi S; Domenighetti, G.; Finer, D. (2000), Mass media interventions: effects on health services utilization. *Cochrane Database Syst Rev*, 2, CD000389.

Kayhan Karavuş, M. Save Cebeci, D. (1997), Hayran O ve ark. Gazetelerde yayınlanan sağlıkla ilgili yazıların incelenmesi. *Toplum ve Hekim*;12:2-6.

Marcus, BH.; Owen, N.; Forsyth, L.H.; Cavill, N.A.; Fridinger, F. (1998), Physical activity interventions using mass media, print media, and information technology. *Am J Prev Med*;15:362-78.

Moynihan, R.; Bero, L.; Ross-Degnan, D. et al. (2000), Coverage by the news media of the benefits and risks of medication. *N Engl J Med*;342:1645-1650.

Reger, B.; Wootan, M.G.; Booth Butterfield, S. (1999) Using mass media to promote healthy eating: A community-based demonstration project. *Prev Med*, 29:414-21.

Soumerai, S.B.; Ross, Degnan.; D, Kahn, J.S. (1992), "Effects of professional and media warnings about the association" between aspirin use in children and Reye's syndrome. *Milbank Q* ;70; 155-82.

Sturkenboom, M.C.; De Jong van den Berg, L.T., Cornel, M.C. et al. (1994), "Communicating a drug alert. A case study on acitretin in The Netherlands". *Eur J Clin Pharmacol*;47:125-32.

T.C. Sağlık Bakanlığı Sağlık Projesi Genel Koordinatörlüğü. Basında Sağlık Projesi-1994. Strateji Mart 1995.

Van Trigt, AM.; De Jong van den Berg, L.T., Haaijer, Ruskamp, F.M. et al. (1994), Journalists and their sources of ideas and information on medicines. *Soc Sci Med*;38:537-43.

Van Trigt, A.M.; De Jong van den Berg, L.T., Voogt, L.M. et al. (1995), Setting the agenda: Does the medical literature set the agenda for article about medicines in the newspaper? *Soc Sci Med*;41:893-9.